

LAKATOS ARTUR LÓRÁND

A MAGYAR NYELVŰ FELSŐOKTATÁS TÚLÉLÉSE KOLOZSVÁRON (1944–1945) (II.)

Erdély magyar egyeteme csak akkor fog fennmaradni, ha tudományos színvonala nem lesz kikezhető.

Viszony a román közélettel

■ A fentebbiekben futólag már megemlítésre került, hogy az 1940-ben a bécsi döntést követően Kolozsvárt elhagyó román egyetem vissza tervezett térni Kolozsvárra, és ez irányú terveikben egy hasonló profilú és küldetésű magyar nyelvű egyetem nem kapott helyet, főleg annak a fényében, hogy ugyanazt az infrastruktúrát tervezték ők maguk is felhasználni. Maga Iuliu Hațieganu rektor augusztus 30-án biztosra vette, hogy visszatérnek és átveszik leltár szerint a kolozsvári egyetem javait.²⁵ Röviddel Kolozsvár szovjet megszállását követően meg is jelentek a városban, és határozott fellépéssel próbálták érdekeiket érvényesíteni. Habár már október 11-én a szovjet parancsnokság a SZEB nevében elrendeli az intézményeknek lehetőség szerint zavartalan továbbműködését, beleértve az egyetemét is. Iuliu Hațieganu és társai sikertelenül próbálták átvenni az épületeket, az egyetlen kézzelfogható eredményük viszont az volt, hogy megharagudhattak a maga során szintén erélyesen fellépő Miskolczy Dezsőre és társaira, akinek fellépését egyenesen sértőnek nevezték.²⁶ Hogy egyszerű szóváltásnál több is történt, az kihámozható a különböző forrásokból. A fentebb már említett jelentés szövege szerint „14-én a nagyszzebeni román egyetem rektora és tanácsa megjelent Kolozsváron, s a rektort egy román csendőrtiszt útján a kora reggeli órákban felhívta, hogy jelenjék meg az egyetemen. Itt megjelenve a nagyszzebeni egyetem rektora hosszabb román nyelvű beszédet intézett hozzá s felszólította a központi épület kulcsainak átadására. Ugyanakkor egy román nyelvű jegyzőkönyv is vétetett fel, melyről utólag kiderült, hogy annak szövege nem fedi teljesen a nagyszzebeni rektor élőszóval tett kijelentéseit, miért is a magyar egyetem rektora másnap a jegyzőkönyvet érvénytelennek jelentette ki, s ezt a nyilatkozatát a nagyszzebeni tanács egyik akkor még Kolozsváron tartózkodó tagjának átadta.

Ugyanaz nap közölte Demeter János h. polgármester a tanács egyik tagjával, hogy a szovjet katonai parancsnok a magyar egyetem további működését megengedi. Ezt a parancsnok egy október 18-i értekezleten, melyen a magyar egyházak fejei és a kolozsvári magyarság több más vezető tagja is részt vett, megismételte s az a megjelentek által közösen aláírt nyilatkozatba is belefoglaltatott.

A nagyszzebeni tanács a többi román hatósággal együtt okt. 15-én a szovjet katonai parancsnokság utasítására elhagyta a várost.”²⁷

Habár az incidensről beszélő magyar és román nyelvű források egyaránt visszafogottan fogalmaznak – szomorú, de példamutató bizonyítékeként annak, hogy nem is olyan rég még volt olyan kor, mikor a bulvár nem borított el abszolút mindent – valószínűsíthetjük, hogy legalábbis rongálásnak minősíthető események is végbementek az incidens során. Például erre enged következtetni az a főispáni átirat, melyben 1945. február 6-án továbbítja a hallgatóknak azt a kérését, hogy mind a Ferenc József emléktábláját, mind a „Ferdinand Desrobitorul” táblát távolítsák el az egyetem halljából. Valószínűleg nem esett ez utóbbi nehezükre a birtokon belül levő magyar döntéshozóknak, mivel „az I. Ferenc József emlékére felállított márványtáblát, valamint az egyetem Szegedről való visszatérését megörökítő emléktáblát az 1944. évi október 14-én az egyetemen megjelent román egyetemi tanárok már akkor eltávolították.” A „Ferdinand Desrobitorul” az EME régészeti tárába került.²⁸

Itt kell megjegyeznünk, hogy a román politikai és kulturális közélet távolról sem volt egységes a kolozsvári magyar egyetem jövőjét illetően, és a téma nemcsak a sok ezredik Erisz almáját jelentette a fő politikai erők, elsősorban a parasztpártiak és a kommunisták között, hanem az egyetemi belharcokban is. Hațieganu határozott fellépésével valószínűleg előre próbált menekülni, ugyanis 1944. augusztus 23-át követően egyre hangosabban a lemondását követelte Florian Ștefănescu-Goangă egykori rektor, akit Ion Antonescu váltott le legionáriusellenessége miatt.²⁹ Végül Hațieganut végül 1944. november elején letartóztatták, Alexandru Borzát nevezték ki új rektornak, majd őt követte Emil Petrovici, aki az ARLUS egyetemi szervezetének elnöke volt.³⁰ Mindenestre Maniut és híveit azzal is vádolták a kommunisták, hogy hozzáállásukkal veszélyeztették Észak-Erdély visszatértét is,³¹ 1945. március 10-én Iuliu Hațieganut Petru Groza miniszterelnök kérdőre is vonta annak kapcsán, milyen agresszív nacionalista hangnemet ütött meg Miskolczy Dezsővel szemben.³²

A fentebb már említett jelentés erre a jelenségre a következő szavakkal reflektál:

„Az egyetem állandó támadások középpontjában áll. Valószínű, hogy ezek a támadások nem fognak egvelőre megszűnni. Különösen számolni kell a román nacionalisták akciójával, akik az erdélyi magyar egyetem működését lehetetlenné óhajtják tenni. Minden jel arra mutat, hogy a nagyszebeni egyetem ezt az irányzatot szolgálja. Olyan információk is vannak ugyan, hogy a nagyszebeni egyetem professzorainak egy része demokrata érzelmű, s nem zárkóznak el a magyar egyetemmel való együttműködés elől. Közülük Petrovics professzor a kolozsvári tanács egyes tagjai előtt október 16-án tett is ilyen kijelentést. November 20-án egyetemünk egyes professzorainak (nem a tanácsnak) aláírásával meghívás ment a nagyszebeni egyetem demokrata érzelmű professzoraihoz, hogy az erdélyi egyetemi kérdés megbeszélése végett jöjjenek Kolozsvárra. Erre a meghívásra, melyet Kolozsvár román nemzetiségű polgármestere vitt le és kézbesített, mindmáig semminemű válasz nem érkezett.”³³

Voltak olyan hangok is, amelyek román–magyar közös egyetemet képzeltek el, igaz, ezek abszolút kisebbségben maradtak. Az ötlet szószólóin olyan helybéli, magyarellenességgel utólag is nehezen vádolható román kommunisták voltak, mint dr. Teofil Vescan vagy a főispán Vasile Pogăceanu.

Pogăceanu prefektus a román államhatalom hazatértét követően vegyes román–magyar egyetemet javasolt, amelyet a Ferdinánd Király Egyetem szénátusa ekkor élesen bírál és elutasít, valamint azt javasolja, hogy magyar egyetem legyen Romániában, de olyan településen legyen ennek a központja, ahol a „magyar nemzetiség tömbszerűen él” – nem pontosítva a helyet.³⁴ Ugyancsak ő tett kísérletet is, még a királyi rendeleteket megelőzően, hogy valami-

képpen felülről irányított módon szabályozza a lehetséges egymás mellett élést, esetleg intézmények közti együttműködést vagy akár ezek integrációját is. Így a 413/1945. január 19-i főispáni rendelet (ordinul prefectului) többek között a következőket tartalmazza:

„Rendelet

A reám ruházott jog alapján az alábbiakat rendelem:

1. Az Egyetem önkormányzati jogát további intézkedésig felfüggesztem
  2. A Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola önkormányzati jogát megszüntetem, és mint egyetemi kart, a tanszemélyzet minden jogának fenntartásával a Mezőgazdasági Főiskola tanszemélyzetének az egyetemi tanszemélyzettel való egyenjogúsítása mellett az Egyetembe olvasztom bele.
  3. A jelenlegi egyetemi tanácsot feloszlatom.
  4. A nemzetek közötti jogegyenlőség alapján elrendelem:
    - I. A jogfolytonosság alapján a Kolozsvári Magyar Egyetemnek a jelen rendeletben foglaltak alapján való működését és
    - II. a Kolozsvári Román Egyetem működésének megkezdését.
  5. A Két Egyetem közös ügyeinek intézésére az egyetemi épületek használatának szabályozására és a jelen rendelet végrehajtására mind a két egyetem által kiküldött 3-3 tag illetékes. ...
  13. A jelen rendelkezésekkel ellentétben levő korábbi és antidemokratikus intézkedések, rendeletek és törvények hatálytalanok.
  14. A jelen rendelkezések sürgős végrehajtása végett:
    - I. A Magyar Egyetem tanácsa három napon belül a rektori hivatalon keresztül
    - II. A Román Egyetem tanácsa 1945. február 28-ig, a román egyetemi oktatás megkezdéséről jelentést tenni tartoznak.
    - III. A Román Egyetem tanácsa 1945 évi január hó 21-én du. 3 órakor a főispáni hivatalban üljön össze és kezdje meg tanácskozásait a Főispán jelenlétében a munkálatok megkezdése végett.
    - IV. Az 5. pontban megjelölt bizottságok 1945. évi január hó 31-én de. 10 órakor az Egyetem Központi épületének rektori hivatalában összeülni tartoznak.
  16. A jelen magyar és román nyelven kiadott rendeletet, mely keltével hatályba lép, a napilapok közölni tartoznak.
- Kolozsvár, 1945. évi január 19-én.
Főispán Vasile Pogăceanu”³⁵

A főispáni kezdeményezés azonban egyik oldalon sem aratott tetszést. A román egyetem szenátusi határozatban mondta ki azt, hogy Kolozsváron egyetlen egyetem, a román I. Ferdinánd kell hogy létezzen, ugyanakkor elfogadják a romániai magyar egyetem létjogosultságát, tömbmagyar területen, azzal a feltétellel, hogy az egyetem alkalmazottai a román államhoz lojálisak legyenek.³⁶ A magyar egyetemi vezetés óvatosabban reagált, egyik jegyzőkönyvéből az alábbiak derülnek ki:

A rektor a főispánnak január 19-én kelt átiratát bemutatta január 20-án a tanács tagjainak. Felmerült a kérdés, hogy a főispán saját hatáskörben intézkedett, vagy a megszálló Vörös Hadsereg illetékes parancsnokának felhatalmazása folytán. Ugyanakkor kerülni akarják a látszatát is annak, hogy ellenszegülnének a hatósági intézkedésnek, így „tudomásul veszi, hogy az egyetem kormányzatát a kinevezett rektor és prorektor, illetőleg a kinevezett dékánok és prodékánok veszik át s a jelenlegi tanács működését abban a pillanatban megszünteti, mikor a kinevezett rektor az egyetem kormányzatát átveszi.”³⁷ A február 2-i ülésen már Miskolczi Dezső még funkcióban levő rektor való-

színűleg nem bánta, hogy azt kellett bejelentenie, hogy a főispán a rendelet végrehajtását 14 napra felfüggesztette.³⁸ Mint tudjuk, végül két királyi rendelet rendezte a helyzetet, de addig még lefolyt egy kis víz a Szamoson is.

Pogăceanu főispánhoz hasonló álláspontot képviselt Teofil Vescan is. Február 6-án széles körű értekezlet zajlott kezdeményezésére a rektori hivatalban, melyben beszámolt tárgyalásainak eredményeiről és a gyűlésről készült jegyzőkönyv szerint a következőket mondta:

„...Az itt maradt egyetem helyzetét megnehezítette s különösen a romániai körök előtt kedvezőtlen színben tüntette fel a tanácsnak, illetőleg az egyetemi ügyvitel egyes tagjainak lényegében jelentéktelen formai mulasztásai (az itt maradást kimondó határozat 'ellenséges megszállás' kifejezése, a bölcsészeti karon letett eskü). Mindez nem tette kedvezővé bukaresti és nagyszebeni tárgyalásainak légkörét. Bukarestben először a kommunista párttal tárgyalt. Ott az a nézet alakult ki, hogy a kérdés bonyolultsága miatt a pártnak nehéz időkből annyira nincs ideje csak ezzel a kérdéssel foglalkozni, hogy felhatalmazta dr. Vescant a kérdésben szükséges tárgyalások lefolytatására. Hasonló értelmű meghatalmazást kapott dr. Vescan a Nemzeti Demokrata Arcvonal bukaresti vezetőségétől is. A nemzetiségi kisebbségek minisztere sem vállalkozott a döntésre. A közoktatásügyi miniszter a Kolozsvárt létesítendő román egyetem érdekében fizetéses szabadságot kész engedélyezni mindazoknak a romániai egyetemeken működő tanszemélyzeti tagoknak, akik a kolozsvári román egyetem munkájában részt akarnak venni. Biztosította dr. Vescant arról is, hogy az itt kialakított egyetemmel kapcsolatos intézkedéseket, mihelyt a román közigazgatás bevonul Észak-Erdélybe, egy néhány soros törvénnyel megerősítik. Ezután került sor a nagyszebeni tárgyalásokra. Ide egy minisztériumi főtisztviselő kíséretében utazott le. Szebenben felvette a kapcsolatokat az egyetemi tanárok demokrata csoportjával. E csoport csak megkésve kapta meg a tárgyalásra felszólító levelet, melyet Zolnai Béla, Várkonyi Hildebrand és Szabó T. Attila még 1944. november 20. keltezéssel küldött a polgármester útján a szebeni egyetem tanárainak demokrata csoportjához. Dr. Vescan felolvasta a román lapokból azokat a támadásokat, melyek a Kolozsvárt maradt egyetem ellen a román lapokban napvilágot láttak, s amelyek a román közvélemény alakulását károsan befolyásolták. Ugyanakkor felolvasott olyan közleményeket (8 saját nyilatkozatát is), amelyek tárgyilagosan igyekeztek megvilágítani az észak-erdélyi helyzetet. Szebeni tárgyalásainak eredményei lényegében ez volt: az egyetemi tanárokból és közéleti férfiakkól álló értekezlet kimondta, hogy „1. Kolozsvárt csak az I. Ferdinánd egyetem folytathatja működését; 2., a magyarságnak joga van egyetemhez, de az egyetem székhelyének olyan terület középpontjában kell lennie, ahol a magyarság összefüggő tömbben él...”³⁹ A magyar egyetem rektora is február 14-én Balogh Edgárnak, Demeter Jánosnak és Sárly Istvánnak címzett levelében diplomatikusan tiltakozik Teofil Vescan azon kijelentése ellen, mely szerint „Egylőre egy közös magyar–román magot létesítünk, hogy abból aztán később, miután megerősödünk, különválva létrehozassuk az önálló román, illetve magyar egyetemet.”⁴⁰ Vescan érezvén, hogy egyik oldal sem fogadja el száz százalékosan kezdeményezéseit, az ODA észak-erdélyi konferenciáján bizalmi szavazást kért magával szemben a kétnyelvű egyetem kapcsán, a bizalmat meg is kapta, azzal a megjegyzéssel, hogy a kétnyelvű egyetem átmeneti lesz, és ha a magyarság önálló magyar egyetemet kér, az ODA ezt számára biztosítani fogja. Arról, hogy a bizalmat megkapta, az MNSZ február 23-án tájékoztatta az egyetem vezetőségét.⁴¹ Hasonlóan fogalmazott az egyetem jövőjét érintő február 6-án tartott értekezleten (amire a széles körű közösségi vita jobban megfelelt) Pop Victor román egyetemi tanár is, akinek szavai szerint „hogy Kolozsvá-

ron minél hamarabb román nyelvű egyetemi oktatás legyen, az észak-erdélyi románság haladéktalanul megvalósítandónak tartja. Ez szerinte nem teszi lehetővé azt, hogy a magyarságnak ugyanitt egyeteme legyen. A hozzáértőknek kell sürgősen meghatározniuk azokat a gyakorlati módozatokat, amelyek a két egyetem elhelyezését lehetővé teszik.”⁴² Ezek azonban ekkortájt csak kisebbségi hangokat jelentettek a román közéletben.

A baloldali értelmiség térnyerése és a Bolyai Egyetem szellemiségének megalapozása

■ A kolozsvári magyar egyetem ügyének a magyar kommunista és szociáldemokrata értelmiség, valamint a Magyar Népi Szövetség vezetői egyértelműen támogatói és szövetségesei voltak. Részükről másfajta nyomás nehezedett az egyetem vezetőségére: egyrészt a kornak és az adott helyzetnek megfelelő irányvonalat igyekeztek diktálni, másrészt pedig komoly erőfeszítéseket tettek arra, hogy az egyetem alkalmazottainak listáját a saját soraikból töltsék fel. Ennek kapcsán külön tanulmányt tervez e sorok szerzője megjelentetni, az alábbiakban azonban néhány folyamat körvonalazására kísérletet tesz, mert csak így lehet a helyzet áttekintése teljes.

Arra vonatkozóan, hogy a geopolitikai változások új légkört teremtenek, melyben a baloldali értékek előretörnek és a népművelés, illetve a szociális érzékenység nagyobb szerepet fognak kapni, már meglehetősen korán nyitottak bizonyult az egyetem vezetősége. Az 1944. december 16-án tartott rektori gyűlésen arról is beszámol a rektor – jobban mondva azzal indít –, „hogy több oldalról megnyilvánult az a kívánság, hogy az egyetem ne elégedjék meg a felsőoktatás terén az eddigi keretekkel, hanem terjessze ki tanítási tevékenységét, tegye lehetővé, hogy szélesebb rétegek látogathassák az előadásokat, valamilyen szabad akadémia formájában, amelyeket a munkásság és a közönség szélesebb rétegei is látogathatnak, és a tanfolyamok hallgatói igazolványt is kapjanak.”⁴³ Ennek kapcsán Buza László is hozzászól, és kifejti álláspontját, hogy „propagandát az egyetem nem szolgálhat, a megnyilvánult kívánságoknak azonban a lehetőség határain belül eleget kell tenni.”⁴⁴ Ő maga az *Amint a jogról mindenkinek tudni kell* című előadás megtartását vállalta el,⁴⁵ Roska Márton *A munka* című előadással jelentkezett, Tulogdy János földrészszakos egyetemi magántanár pedig, az *Erdély földrajza és Erdély természeti kincsei* mellett *A Szovjetunió földrajza és A Szovjetunió természeti kincsei* című előadásokat is elvállalta.⁴⁶ Ugyanakkor beszédes az orvostudományi kar dékánjának, Haynal Imrének 1944. december 27-re keltezett levele is, mely a következőket tartalmazta:

„Magnifice Domine Rector!

Hivatkozással Magnificentiád f. hó 21-én kelt 382/1944-45 etsz. számú átiratára, tisztelettel közlöm, hogy az orvostudományi karon jelenleg nincs előadó, akinek ideje lenne szabadegyetemi előadás megtartására.

Kolozsvár, 1944. december hó 27.

Őszinte tisztelettel:

Haynal Imre

orvoskari dékán.”⁴⁷

A kor tragikus eseményeit figyelembe véve, nem volt csoda, hogy az orvosok túlterheltek voltak.

Arra vonatkozóan, hogyan állt hozzá a kolozsvári magyar egyetem kérdéséhez a Romániában ekkor legjelentősebb magyar kisebbségi politikai erő, a

Magyar Népi Szövetség, szolgáljanak tanúságként az 1945. december 15-én az egyetem vezetőségéhez intézett levél ez által ismertetett részletei:

„Egyetemi Tanácsnak, Kolozsvár

A Magyar Népi Szövetség Erdély elsőrendű fontosságú kérdésének tartja Erdély magyar egyetemének fenntartását. A Magyar Népi Szövetség tudatában van annak, hogy mit jelent az egyetem jövője szempontjából az Egyetemi Tanácsnak itt maradását előíró határozata.

Ezen utóbbi körülménynek előrebocsátása után azt is le kell szögeznünk, hogy a fennmaradásnak előfeltétele az egyetem szellemének, intézményének, tanításának és tanári karának sürgős demokratizálódása.

Erdély egyeteme nem mehet el változás nélkül a demokráciát követelő és csak a demokrácián keresztül érvényesülni tudó magyar tömeg kívánság, tömeghangulat mellett, mely világnézeti szempontból az egyedül lehetséges és egyúttal az egyedüli becsületos és kötelező út.

Az Egyetemi Tanácsnak autonóm jogánál fogva kezébe kell vennie sorsának irányítását. Ma, amikor fegyverszüneti szerződés értelmében a magyar államnak a felségjoga megszűnt ezen a területen, az állami felségjogot a katonai hatóságok gyakorolják a végleges döntésig, a felségjogi hatalmat a népuralom nevében az Egyetemi tanácsnak kell gyakorolnia az egyetemet érintő mindenmű kérdésben. Idevágóan szuverén joggal dönthet, mert a hatóságoktól megfelelő szabadsággal rendelkezik. Jogi szempontból tehát nincs semmi akadálya az egyetem demokratikus kiépítésének. Azok az aggályok, melyek ezzel kapcsolatban felmerülhetnek, nem helytállóak, de ha valóknak is bizonyulnának, politikai szempontból akadályoznák a mai nehéz körülmények között az egyetem fejlődését és fennmaradását.

A Magyar Népi Szövetség csak egy demokratikus intézményt tud teljes energiájával megvédeni és támogatni. Nem kívánjuk, hogy az egyetem bekapcsolódjék a napi politika kérdéseinek megoldásába, de igenis kívánjuk, hogy Erdély magyarsága sorsdöntő napjaiban a demokratikus tömegek mellé álljon és annak demokratikus célkitűzéseit magáévá tegye.

Az első felvétel tehát, hogy az Egyetemi Tanács szuverén jogánál fogva megkezdjék a tanítás demokratizálódását.

A második feltétel, hogy Erdély magyar egyeteme elsősorban erdélyi magyar egyetem legyen. Erdély szellemét és alkatát tükrözze vissza, és az erdélyi szellemi erők minél nagyobb mértékben vegyenek részt az egyetem munkájában és annak irányításában.

Ha 1919-ben az erdélyi románok képesek voltak egy nagyjából erdélyiekből álló egyetemi kart előállítani, akkor legyen szabad az erdélyi magyarságnak is saját egyetemét erdélyi egészséges, fejlődőképes és már eddig is termékeny szakemberekkel gazdagítva felújítani, annál is inkább, mivel ez a szempont 1940-ben majdnem teljesen el lett hanyagolva.

A fentiekkel kapcsolatban a Magyar Népi Szövetség aggodalommal látja, hogy az egyetem tanerőinek sorából hiányoznak az erdélyi szellemi életnek azon munkásai, akik az oktatás demokratikus irányú fejlődését eddigi magatartásuk és szaktudásuk alapján teljes mértékben elősegítenék. Nem kívánjuk azt, hogy az egyetem politikai érdemeket jutalmazzon, mert tudjuk, hogy az egyetem kizárólagos feladata a tudománynak művelése, de viszont természetesen találjuk, hogy azok az erdélyiek, akik minden tudományos kritikát kiálló szaktudással rendelkeznek, de eddig éppen politikai magatartásuk miatt nem jutottak az egyetem közelébe, bekapcsolathassanak az egyetem munkájába és népük szolgálatába. Javasoljuk tehát, hogy az Egyetemi Tanács a különleges helyzet teremtette jogalapon hívja meg tanszékekre tudományos kép-

zetségüknek megfelelően azokat az erdélyi tudományos erőket, akik erre alkalmasak. ...

Minden várható ellenvetés elhárítása végett szeretnénk ismételten hangsúlyozni, hogy a feladatok megoldásának ma egyetlen törvénye van: a szükségletek demokratikus szellemi kielégítése.

Az eltávozott egyetemi tanárok csak abban az esetben térhetnek vissza katedrájukra, hogy ha igazolni tudják, hogy miért hagyták el munkahelyeiket, az Egyetemi Tanács határozatával ellentétben és ha demokratikus gondolkozásúak voltak és ezen gondolkozásuknak pozitív értelemben tanújelét adták.

Az egyetemi oktatás azonban nemcsak személyi változásokat, hanem szellemi megnyilvánulásokat is megkíván. Át kell dolgozni az egyetem egész tanítási programját, tananyagát a demokratikus szempontok és az egészen elhanyagolt, vagy rosszul értelmezett tudománykörök figyelembevételével. Az egyetemi kar kiegészítése után az Egyetemi Tanácsnak elsősorban ebből a szempontból kell majd a dolgokat megvizsgálnia, és a változásokat kieszközölnie. Az új munkatervet ismertetni kell, megvitatása végett, az egyetemi gyűléssel, amelyen az egyetem összes tanerői (tanári, előadói, tanársegédi kara) részt kell, hogy vegyen, véleményezési joggal.

Az egyetemnek szolgálnia kell az 'Universitas' gondolatát, mely az általános és a szakműveltségnek széles népi körökben való terjesztését írja elő. Ez a szempont már minden nyugati egyetemen és a világ összes haladó egyetemén érvényesítve van. Ezzel kapcsolatban adjuk elő, hogy nézetünk szerint az egyetemnek szokásos diplomáskiképzésen túl is gondolnia kell a szabad egyetemi gondolat, szabad egyetemi előadások gyakorlati kiépítésére, amelyen bárki, minden feltétel nélkül, részt vehet és tudásával általános igazolást is nyerhet. A népi tömegek ez által meg fogják érteni az egyetem szükségességét, hasznosságát és ez által védeni fogják tudni létét bármilyen oldalról jövő igaztalan támadás ellen. Az egyetemi oktatásnak kollektív gondolat használatát is keresztül kell vinnie. A kollektívumok általános irányzatú felhasználását, minden megfelelő műveltségű és képzettségű ember bevonásával, tudományos, társadalmi vagy irodalmi körök létesítésével kell kiépíteni.

A Magyar Népi Szövetség annak tudatában, hogy ezekben a napokban az erdélyi magyarság hosszú időre megszabott jövője forog kockán, kéri az Egyetemi tanácsot, kapcsolódjon be a magyarság kiépítése munkájába és vegye figyelembe a fentebb előadottakat.

Kolozsvár, 1944. dec. 15.

Kiváló tisztelettel

A Magyar Népi Szövetség elnöksége

Kós Károly s.k.

Szepesi Sándor s.k.

Hatházi Samu s.k.²⁴⁸

A szöveg magáért beszél: egyrészt az MNSZ kiáll a közösség nyelvi jogai mellett, ugyanakkor szükségesnek tart bizonyos balra tolódást, ami nemcsak szellemiségben, hanem a személyi állományban is szükséges, hogy tükröződjön. Arról, hogy kiket tartottak a levél aláírói alkalmasnak a tanári állások betöltésére, külön tanulmányban szeretnék írni, mivel az ehhez szükséges elemzés komplexitása és terjedelme túlmutatnak e tanulmány terjedelmi keretein. Ugyanakkor ez írás nem volna teljes, ha nem idéznénk részleteket a válaszlévlévből is, melyek értelmében:

„Az Egyetemi Tanács folyó hó 21-én tartott ülésében beható tárgyalás alá vette a Magyar Népi Szövetség elnökségének f. hó december 15-én kelt beadványát.

Örömmel állapította meg, hogy Erdély magyar egyetemének fenntartását a Szövetség is Erdély elsődrendű fontosságú kérdésének tartja, s tudatában van annak, hogy az erdélyi magyar egyetem jövője szempontjából mit jelent az egyetemi tanács itt maradási kimondó határozata. A beadvány azonban úgy látja, hogy az egyetem fennmaradása csak bizonyos feltétel mellett biztosítható, s ez a feltétel szellemének, intézményeinek tanításának és tanári karának sürgős demokratizálódása. Ez a megállapítás nyilvánvalóan azt jelenti, hogy a Magyar Népi Szövetség felfogása szerint egyetemünk szellemében, intézményeiben, tanításában és tanári karában ma nem felel meg a demokratikus követelményeknek...

Igen jól tudjuk, hogy a Magyar Népi Szövetség részéről ez jóakarató figyelemzés. Tudjuk, hogy a Magyar Népi Szövetségnek egyetemünkkel azonos céljai vannak. Éppen ezért a lehetőséghez képest mindent igyekszünk megtenni annak biztosítására, hogy a Szövetség beadványában kifejtett szempontok érvényre jussanak.

A beadvány mindenekelőtt személyi biztosítékokat kíván beállítani. Azt kívánja, hogy név szerint megnevezett egyének az egyetem rendes tanerői sorába véglegesen beillesztessenek.

Ennek a kívánságnak a teljesítése többirányú nehézségbe ütközik. Az egyetemi tanácsnak nincs hatásköre tanszékek betöltésére. Nem tudjuk magunkévá tenni a beadványnak azt az álláspontját, hogy 'a felségjogi hatalmat a népuralom nevében az egyetemi tanácsnak kell gyakorolnia az egyetemet érintő mindennemű kérdésben'. Kolozsvár tudvalevően a vörös hadsereg katonai megszállása alatt áll. A katonai megszállás és a népuralom pedig nehezen egyeztethető össze.⁴⁹ A megszálló hatalom a háború törvényeiről és szokásairól szóló hágai egyezmény értelmében, ha ennek kényszerítő akadálya nincs, az ország hatályban levő jogának tiszteletben tartásával jár el. Ez kizárja annak lehetőségét, hogy a megszállt területen nem a megszálló hatalom, hanem más, a népuralom nevében a jogszabályokat megváltoztassa. Az egyetemet a megszálló katonai hatalom kifejezett ellenkező parancsa nélkül kötik az ország hatályban levő jogszabályai.⁵⁰ Ezek pedig nem adják meg a lehetőséget új professzorok alkalmazására.

Ennek azért nincs meg a lehetősége, mert az egyetemi tanszékek jogilag megüresedetteknek még nem tekinthetők. Az egyetem székhelyének elhagyása nem vonja ipso jure maga után a tanszék megüresedését...

Az adott helyzetben az erdélyi magyar egyetem tanszékeinek betöltésénél különösen nagy gonddal kell eljárni. Bizonyos, hogy ez az egyetem még hosszabb időn át állandó támadásnak lesz kitéve s bizonyos az is, hogy ezek a támadások nem lesznek mindig jóhiszeműek. *Erdély magyar egyeteme csak akkor fog fennmaradni, ha tudományos színvonala nem lesz kikezdzhető.* Létre csak akkor fog szilárd alapon nyugodni, ha esetleges megszüntetését a külföld tudományos közvéleménye az egyetemes kultúra veszteségének tekintené, s nem megérdemelt sorsának természetes beteljesülését látná benne.⁵¹

A beadvány név szerint megnevezett egyéneket hoz javaslatba a tanszékek betöltésére, hangsúlyozva, hogy az illetők 'minden tudományos kritikát kiálló szaktudással rendelkeznek'. Az egyetemi tanács tagjai a személyes érintkezésből és közéleti munkájuk alapján ismeri az illetők kiváló képességeit és sok előnyös tulajdonságát (de tudományos érdemeiről még eddig – valószínűleg a beadványban is jelzett szerencsétlen viszonyoknál fogva – nem volt alkalma bizonyosságot szerezni. nagy örömmel látná, ha most erre a lehetőséget megkapná, s őszinte örömeire szolgálna, ha ezeket a tudományos érdemeket minél előbb módjában volna hivatalosan is elismerni.) Az erre vonatkozó eljárás

megindulásának semmi akadályja nincs, s az levezethető arra az időre, mikor a tanszékek betöltése a viszonyok kialakulása folytán időszerűvé válik...”

Ugyanakkor a válaszlevél nyit a kompromisszumos megoldás irányába is:

„Míg a tudományos érdemek megállapítása megtörténhetik, egy lehetőség van arra, hogy a Magyar Népi Szövetség által javaslatba hozott egyének az egyetem munkájába bekapcsolódjanak. A közgazdasági tudományi karon a szükséges tanszékek hiánya folytán eddig is működtek előadók, akiknek kiválasztásánál a kar sokszor a gyakorlati szaktudást és nem a szabályszerű eljárás alapján megállapított tudományos érdemeket vette irányadónak. E megbízott előadók egy részének eltávóztatása folytán itt új előadókra van szükség. Ezeknek felkérésénél az egyetemi tanács készséggel fogja a Magyar Népi Szövetség javaslatát figyelembe venni. Szükség van az alkotmányjog, a pénzügyi jog, a statisztika, az ipari közigazgatási jog (beleértve az ipari munkásjog) és a politika előadójára. Köszönettel venné a kar, ha a Magyar Népi Szövetség ezekre az előadásokra az illetőkkel történt előzetes megbeszélés alapján megfelelő szakembereket hozna javaslatba, kiket azután az egyetemi tanács felkérné.”²²

Az MNSZ pedig élt is a lehetőséggel. Ez a folyamat azonban már a Bolyai Egyetem idején fog kiteljesedni. Ennek személyi kérdései azonban, mint ahogy ezt fentebb is említettem, külön tanulmányt érdemelnek.

Utóélet és következtetések

■ Végül I. Mihály román király 1945. május 28-án két rendeletében szabályozta a kolozsvári egyetemi oktatás ügyét. A 406-os számú királyi rendelet kimondta a Ferdinánd király egyetem visszatérését Kolozsvárra, a 407-es számú rendelet pedig kimondta a magyar tannyelvű és a román állam által fenntartott egyetem megalapítását. Ezzel lényegében a Ferenc József Tudományegyetem megszűnt, a helyébe alapított intézmény pedig 1945 decemberében kapta a Bolyai Tudományegyetem nevet. Habár a magyar állam által korábban fenntartott Ferenc József és a román állam által megalapított Bolyai Egyetem között jogfolytonosságról nem beszélhetünk, gyakorlatilag a Bolyai átvette a Ferenc József diákságát és tanári karának nagy részét is. Ez utóbbi kitisztogatására 1948-at követően került sor, az általános, országos tisztogatási hullám keretében. Habár a Ferdinánd Király Egyetem visszakapta korábbi épületeit, az államhatalom a Bolyai számára is bőkezűen biztosított helyiségeket.

Ha visszatekintünk az átmenet időszakára, a dokumentumok fényében – amik máskülönbben beszédekbek mindenfajta utólagos szubjektív elemzésnél – láthatjuk, még ennek a jóformán vázaltszerű elemzésnek a tükrében is, hogy a kor felelős emberei, Miskolczy Dezső rektor, Buza László rektorhelyettes és korábbi rektor, valamint munkatársaik egyáltalán nem voltak könnyű helyzetben. Ki voltak téve egyrészt a visszavonuló tengelyhatalmi erők, majd később a szovjet katonai megszállás, a körülmények által felkorbácsolt román nacionalizmus és a magyar baloldal behatásainak, amelyek sokszor fenyegetést is jelentettek, és ezeknek a veszedelmes viszonyoknak közepette sikerült alárendelt helyzetből is közösségi érdekeket érvényesíteniük. A frontátvonulás nyolcvanadik évfordulója alkalmából talán erre is érdemes emlékeznünk, akár közösségi szinten is.

■ JEGYZETEK

25. Mihai Teodor Nicoară: *Universitatea „Regele Ferdinand I din Cluj între două dictaturi (1940–1947.*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2011. 114.

26. Nicoară: i. m. 118.

27. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 598–599.

28. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 810.

29. Nicoară: i. m. 121.
30. Nicoară: i. m. 127–129.
31. Tomoioagă: i. m. 30.
32. Nicoară: i. m. 125.
33. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 602.
34. Tomoioagă: i. m. 34.
35. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 581–583. Kolozs Vármegye és Város Főispáni Hivatala. Szám 413–1945 Tárgy: A Kolozsvári Tudományegyetem és a Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola önkormányzatának felüggesztése.
36. Nicoară: i. m. 132.
37. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 611.
38. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 681.
39. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz 725.
40. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 578.
41. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 907.
42. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 727.
43. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz 318.
44. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 78.
45. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 350.
46. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 348.
47. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 351.
48. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 388–390.
49. Az eredeti szövegben ez a mondat alá van húzva, ceruzával.
50. Ez a jogi értelmező érvelés valószínűleg Buza László rektorhelyettes, a nemzetközi jog kiváló ismerőjének gondolatait tükrözi, amellyel egyúttal megvédi az egyetemi autonómiát és felsőoktatásra vonatkozó írott és íratlan szabályok elveit is.
51. Ezzel sajnos mind a mai napig komoly problémák vannak az erdélyi magyar tudományos életben, de a helyzet a folyamatok megfelelő menedzselésével megváltoztatható. Vannak erre utaló jelek és törekvések, de sajnos ennek ellenkezőjére is akadnak bőven, mivel a társadalom – és bármely szegmensének – élete is mindig mozaikszerű.
52. ROLK. Bolyai fond. 1. sz. doboz f 432–438.

